

5. Кравченко О.О. Пантелеймон Куліш. Життя, віддане просвітництву: монографія. / О.О. Кравченко. – Умань: София, 2009. – 342 с.
6. Куліш П.О. Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою написані. – [Ред. Юрія Луцького, передм. Юрія Шевельова]. – Нью-Йорк–Торнто, 1984. – 326 с.
7. Маковей О. Панько Омелькович Куліш : огляд його діяльності / О. Маковей. – Львів : [б.в.], 1900. – 169 с.
8. Нахлік Є.К. Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель: Наукова монографія: У 2 т. / Є.К. Нахлік / НАН України. Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка; Міжнародний фонд Пантелеймона Куліша. Т. 1. – К.: Український письменник, 2007. – 463 с.
9. Пантелеймон Куліш: письменник, філософ, громадянин. До 190-річчя від дня народження П.О.Куліша. – К.: Видавництво «Фенікс», 2009. – 534 с.
10. Похила Л.С. Історичні погляди П.Куліша: Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Одеський держ. ун-т ім. І.І.Мечникова. – О., 1998. – 190л.
11. Шенрок, В.И. П. А. Кулиш : Биогр. очерк / В. Шенрок. – Киев : тип. Ун-та св. Владимира АО Н. Т. Корчак-Новицкого, 1901. – 255 с.

Аннотация

В статье проанализирован период жизни П. Кулиша, связанный с его чиновничьей службой в Варшаве с 1864 по 1867 гг., представлены оценки современников и историков о причинах его перехода на государственную службу, определено влияние места, артефактов, события, людей этого жизненного этапа на формирование интеллектуального наследия мыслителя.

Ключевые слова: Пантелеймон Кулиш, национально-культурная деятельность, украинские интеллектуалы, картографирование личности, «варшавская служба», Царство Польское.

Annotation

In the article the period of life Kulish in Warsaw from 1864 to 1867 was analyzed. Estimates of contemporaries and historians about the reasons for his transition to public service were illuminated, the effect of space artifacts, events and people of this life stage for the formation of intellectual heritage thinker was determined.

Keywords: Panteleimon Kulish, national-cultural activities, Ukrainian intellectuals, mapping personality, the Kingdom of Poland.

УДК 070 [443.61+477](092)

**Ольга Охріменко
(Київ)**

ЄЖИ ГЕДРОЙЦЬ ТА УКРАЇНСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА НА СТОРІНКАХ «КУЛЬТУРИ» (ПАРИЖ)»

У статті розглядається діяльність найважливішого часопису східноєвропейської еміграції на Заході “Kultura” в контексті зв’язків з українськими співпрацівниками. З’ясовується важливе значення представників-українців, які працювали з головним

редактором цього часопису Є.Ґедройцем та їх роль у налагодженні польсько-українських зв'язків.

Ключові слова: Єжи Ґедройць, “Kultura”, часопис, польсько-українські відносини, українська інтелігенція, Східна Європа.

Польсько-українське примирення другої половини ХХ ст. є важливим прикладом позитивного розв'язання складного міжнаціонального конфлікту. Втрата незалежності та встановлення тоталітарного режиму у Центрально-Східній Європі (ЦСЄ) після Другої світової війни послужили стимулом для переоцінки балансу міжнаціональних відносин.

У другій половині ХХ ст. політичні еліти польського й українського народів прийшли до усвідомлення необхідності міжнаціонального примирення й співпраці. Таке переконання значною мірою сформувалося під ідейним впливом польської еміграції на Заході, насамперед середовища паризького часопису “Kultura” на чолі з редактором Єжи Ґедройцем (1906–2000). Здійснивши переоцінку історичного минулого Є.Ґедройць та його однодумці дійшли висновку, що польсько-українська конфронтація й протистояння призвели до втрати незалежності обох держав. Тому передумовою успіху боротьби за незалежність і демократичні перетворення вважалося досягнення міжнаціонального примирення та координація спільної антитоталітарної боротьби [1].

Українське коло «Культури» досліджували Астаф'єв О.[2], Б.Бердиховська[3], Оля Гнатюк[4], Ґеник М.А.[5], Сенич Марія[1]. Особливо привертає увагу праця Богуміли Бердиховської «Україна в житті Єжи Ґедройця та на шпальтах паризької «Культури», де було досить детально висвітлено склад українських представників часопису. Проте, на жаль, на сучасному етапі, це питання досліджено не в повному обсязі, в Україні з постаттю редактора і його журналом знайомі лише певні кола людей, тому це питання потребує детального аналізу, що й зумовлює його актуальність.

Метою публікації є дослідження співпраці Єжи Ґедройця на сторінках свого часопису “Kultura” з представниками української інтелігенції, а також їх роль у зміні стереотипів по відношенню один до одного (поляків до українців і навпаки), ролі на шляху до спільної мети – створенні незалежних демократичних держав: Польщі та України.

«Культура», що виходила в світ у 1947-2000 роках, була не тільки найважливішим часописом польської еміграції, не лише одним із найвизначніших і найцікавіших явищ польської культури ХХ століття, але й правдивим феноменом повоєнного європейського інтелектуального життя.(1

ст.9). Часопис почав свою історію з 1946 року, коли Єжи Гедройцем, спільно з Юзефом Чапським та Зоф'єю і Зіґмундом Герцами, був заснований літературний інститут. Після заснування інституту, редактор переїхав до Мезон-Лаффітт. Саме це місце поблизу Парижа, стало постійною адресою Літературного інституту та його видань: спочатку місячника "Kultura", а потім з 1953 року – видавничої серії «Biblioteka "Kultury"; з 1962 року – періодичного видання *Zeszyty Historyczne*, присвячені найновішій історії [4,с.32]. Часопис потрапляв до України здебільшого нелегально та дуже рідко, але все ж таки потрапляв.

Коли йдеться про український контекст діяльності «Культури», найважливішою проблемою редактора було залучити до співпраці якомога більше українських інтелектуалів. Зробити це було зовсім непросто, адже на заваді стояли давні непорозуміння між українцями і поляками, навіть на побутовому рівні, часто, листуватися з ними було складно, часом неможливо.

У перші роки існування «Культури» неоціненну роль посередника між редактором паризького місячника та українською еміграцією відіграв Єжи Стемповський (Павел Гостовец). Уже в липні 1947 року Стемповський писав до Гедройця: «Співрацю українських літераторів із «Культурою» вважаю забезпеченою. Маю на увазі трьох чудових письменників: Юрія Клена, Леоніда Мосендза та Євгена Маланюка. Цих трьох я добре знаю, і, вочевидь, зумію намовити їх писати». Вже наступного року на шпальтах «Культури» вийшла перша стаття українського автора. Ним був поет Леонід Мосендз, який ховався під псевдонімом Леонід Корзон. Це був текст про українських неокласиків. Перспективну співпрацю обірвала передчасна смерть поета [3,с.17].

Того ж 1948 року на шпальтах часопису з'явився Євген Маланюк, який у своєму есеї «Народ у мандрах», також під псевдонімом Юліян Кардош, намалював панораму культурного життя української еміграції. За посередництвом Стемповського автором «Культури» став і професор Микола Глобенко, історик літератури, а водночас секретар «Енциклопедії українознавства», монументального задуму української еміграції. Свої спогади про українське літературне життя кінця 20-х років, а зокрема про процес Спілки визволення України 1929 року, опублікував під псевдонімом. Нажаль, і ця співпраця обірвалася, бо 1957 року Глобенко помер.

Під час подорожі до Німеччини(1948рік), Стемповський познайомився з професором Харківського університету- найвидатнішим післявоєнним українським мовознавцем та блискучим літературним критиком – Юрієм

Шерех Шевельовим (1908-2000 рр). Стемповський досить наполегливо умовляв його написати дослідження про тамтешні літературні та університетські взаємини. Ця зустріч мала наслідки- українському літературознавцеві, якого порекомендував Стемповський, а додатково ще й Глобенко, з яким Шевельов познайомився і почав співпрацю в окупованому німцями Харкові, редактор «Культури» запропонував написати текст про советську молодь. До того ж Гедройць – і це цілком невідомий факт- полеглив Шевельову дебют у Сполучених Штатах, рекомендувавши його дуже впливовому на той час в американському інтелектуальному середовищі Джеймсові Барнему, співзасновникові Конгресу за свободу культури. Співпраця Шереха-Шевельова з польським часописом не була занадто інтенсивною. Крім великого академічного навантаження (Шерех викладав у Гарварді), сам редактор не вельми припав йому до смаку. Але і сам Шевельов, згадує досить делікатне ставлення Гедройця до українського питання: «Як на мене, він був занадто публіцистичний і надто полоноцентричний- у мисленні, у баченні світу. Його цікавила тематика сусідів Польщі і він мав дуже джентельменське ставлення до українського питання» [6,с.12-14].

1950 року в Берліні відбулися установчі збори Конгресу за свободу культури- великого форуму західних інтелектуалів, що мав на меті протидіяти комуністичним впливам у вільному світі. Берлінська зустріч мала також величезне значення для української діяльності «Культури», завдяки промові одного з найближчих співпрацівників Гедройця- Юзефа Чапського. У своїй промові Чапський сказав: «Я з радістю бачу серед нас представників націй з-поза «залізної завіси. Я бачу друзів із Латвії, Чехії, Росії, Польщі. Я не бачу представників румунів, угорців, українців, білорусів та інших націй. Це прогалини, яких, на жаль, неможливо уникнути на першому, піонерському, Конгресі такого роду. Я не сумніваюся, що на майбутньому Конгресі буде ще більше делегатів з-за завіси. Їхня присутність підкреслює принципову тезу Конгресу- культурну єдність усієї Європи. Віра в розвиток половини вільної Європи, тоді як друга половина під тоталітаризмом і пригноблена, - це віра в фікцію. Я впевнений, що всі учасники Конгресу, як і я, знають, що єдності в боротьбі за культуру Європи не досить, що потрібна ще боротьба за єдність майбутньої, вільної Європи [6,с.14-15].

Саме завдяки цьому виступу (разом із Чапським участь у засіданні брав Гедройць), на польських делегатів звернув увагу молодий український журналіст- Богдан Осадчук (1920 р.н.). Він налагодив з ними контакт, що

переріс у тісну співпрацю, а згодом і в дружбу, яка протривала до самої смерті редактора «Культури».

Богдан Осадчук- український історик і публіцист, живе в Німеччині, співпрацівник паризької «Культури» з 1950 року і до кінця її існування (2000 р). Народився 1 серпня 1920 року в Коломиї, в родині вчителя. Дитинство та юність пройшли в Келецькому воєводстві, куди було переведено батьків. Був виключений із гімназії, коли виступив на захист єврея-однокласника. Атестат зрілості отримав під час війни. Згодом у Берліні вивчав історію країн Східної Європи, Балканів, міжнародне право та східні мови. Докторську дисертацію (Ph.D.) захистив у Вільному українському університеті в Мюнхені. Від 1966 року до кінця 80-х років викладав новітню історію Східної Європи у Вільному університеті в Західному Берліні.

Чеслав Мілош так сказав про нього: «Осадчук для мене – приклад молодечої енергії, що не вичерпується з плином років. Безугавно цікавиться світом, слідкує за розвитком політичних подій і коментує їх із позицій незалежного журналіста, прихильника європейської інтеграції та польсько-українського співробітництва [...]. Вісімдесятилітній нині, він може надихати тих молодих поляків і українців, які уражені апатією та бездіяльністю. Прикладом усього свого життя він доводить, що наполеглива відданість одній справі стає провідною ниткою у хаосі історичних подій [7]. Після війни- член Української революційно-демократичної партії, що її заснував Іван Багряний, і співпрацівник її друкованого органу «Українські вісті». В другій половині 80-х рр. співзасновник (разом із Ярославом Пеленським) ліберального часопису «Віднова» [3,с.515].

Співпраця Б.Осадчука з «Kultura» співпала з переходом процесу міжнаціонального примирення від методу міжурядових переговорів до народної дипломатії. В одній з публікацій Б.Осадчук виділив недоліки польсько–українських міжурядових переговорів і пресової дискусії 1947–1948 рр. Він вважав, що польсько–українська дискусія «розвивалася неорганічно, прагнучи одразу розв'язати ключові та ієрархічно найвищі проблеми (напр., форм федерації), залишаючи багато основоположних справ і суперечностей. Здається, що такий раптовий стрибок на вершину піраміди складних і напластованих взаємними психічними образами і травмами польсько–українських проблем був невірним методом, який вже з початку дискусії прирік її на безплідність». Він висловлював надію, що наступна фаза польсько–української дискусії «сконцентрується спочатку на копіткому подоланні упереджень і образ, на з'ясуванні принципових справ, нав'язанні

постійного контакту для обміну думками і поглядами, щоб таким чином досягнути вершин наших спільних справ і будувати довготривалий компроміс» [5,с.529].

Б.Осадчук є автором проекту Декларації в українській справі. У зв'язку з посиленням русифікації в УРСР та зближенням «Kultury» з російськими політемігрантами Б.Осадчук у переписці з Є. Гедройцем вимагав зайняття чіткої лінії стосовно незалежності України. Є. Гедройць виступив з ініціативою підписання «Декларації в українській справі» і запропонував Б.Осадчуку підготувати проект. У травні 1977 р «Kultura» опублікувала «Декларацію в українській справі». Декларація заявляла, що не буде посправжньому вільних поляків, чехів і угорців без вільних українців, білорусів, литовців і росіян. Висунення українського питання на пріоритетне місце диктувалося тим, що українці є найбільшим поневоленим народом СРСР, які поряд з литовцями найбільш вперто прагнуть вибороти незалежне державне існування [5, с.530-531]. Оцінюючи значення заяви, Б.Осадчук писав: «Травнева декларація чотирнадцяти інтелектуалів з чотирьох сусідніх з Україною країн є як з точки зору українців, так і з огляду на цілість міжнародних відносин у цій частині Європи – першим кроком до зламання заклятого чи радше проклятого кола ненависті, недовіри чи (...) байдужості».

Звернувши увагу на пов'язаність економік УРСР зі своїми західними сусідами, Б.Осадчук висловлював надію, що декларація 1977 р. може стати першим кроком для появи у майбутньому центральноєвропейської федерації.

Великий вплив на польсько–українське порозуміння та подолання стереотипів мала діяльність Польсько–українського Семінару. Б.Осадчук писав, що великим успіхом була б публікація хоча б частини цих матеріалів у вигляді книжки. «У кожному випадку дотепер це є єдина такого типу трибуна, де постійно дискутується про польсько–українські стосунки. На жаль, немає чогось подібного ані у Варшаві, ані в Києві». У 1980–х рр. Б.Осадчук редагував «Віднову», після відходу з «Віднови», він мав наміри видавати журнал «Розмови» для встановлення діалогу з сусідами України та порозуміння з росіянами, поляками, румунами, угорцями, словаками і чехами.

Важливе місце у процесі подолання стереотипів та примиренні мала зустріч українських і польських парламентарів 4–5 травня 1990 р. у Яблонній під Варшавою. Спостерігачем в українській делегації був проф. Б.Осадчук.

До учасників конференції в Яблонній через телеграму, послану на ім'я Б.Осадчука, звернувся Є.Гедройць. На його переконання, конференція

повинна ствердити кілька основоположних тез: визнання непорушності кордонів, підтримка незалежної України як такої, що відповідає інтересам Польщі, та відкладення на майбутнє всіх федераційних концепцій, належність України до західної культури, унезалежнення українського представництва в ООН від радянського, вихід КПУ зі складу КПРС, вихід України з РЕВ та вимога про виокремлення українських радіопередач з Радіо Свобода і включення до Радіо Вільна Європа. Польща, на думку Є.Гедройця, могла відіграти для України роль П'ємонта у багатьох галузях, зокрема, внаслідок існування чисельної української меншини. Є.Гедройць пропонував опрацювання концепцій довгострокової економічної і культурної співпраці, культурної і релігійної автономії поляків в Україні, охорони пам'яток, дослідження і публікації з новітньої історії польсько–українських відносин. «Це кривава історія, але передусім неправдива, яка є тільки поживою для шовіністичних настроїв обох сторін. Єдиною дорогою нормалізації наших відносин є повідомлення собі всієї правди – до кінця» [5,с.532].

На конференції було обговорено переважно питання минулого двосторонніх відносин, у багатьох виступах наголошувалося на необхідності подолання стереотипів. Особливо акцентувалася увага на подіях ХХ ст., зокрема польсько–українській війні 1918–1919 рр. та акції «Вісла». Польська сторона з розумінням поставилася до позиції українських парламентарів, які стверджували, що найбільшою перешкодою на шляху порозуміння є невирішеність комплексу питань, пов'язаних з наслідками примусового переселення українців з їхніх споконвічних земель. Висувалася пропозиція створення спільних груп дослідників, які на основі недоступних раніше архівних матеріалів зроблять спробу об'єктивної оцінки минулого двосторонніх відносин. На завершення конференції було прийнято коротке комюніке, у якому констатовалося обговорення на зустрічі взаємних помилок і кривд протягом всієї історії, особливо у ХХ столітті, висловлювалося жаль з приводу взаємних кривд та підкреслювалося наявність спільних пов'язань, що зближують обидва народи. Зустріч у Яблонній, незважаючи на декларативний характер результатів, була одним з етапів інституціоналізації польсько–українського діалогу. Б.Осадчук вказував на історичне значення зустрічі у Яблонній, яка була ознакою встановлення діалогу між опозиційними рухами, оскільки «офіційна дружба, підтримувана комуністами в наших країнах, була нечесною і брехливою».

Через кілька місяців після зустрічі у Яблонній Б.Осадчук з жалем констатував відсутність відчутних наслідків її для двосторонніх відносин.

Зокрема, на його думку, закономірним результатом конференції парламентарів мало стати створення мішаної тимчасової комісії для політичної співпраці. «Та неформальна інституція в будучині подбала б про реалізацію бодай головних завдань, про котрі з великим піднесенням говорили сенатори та послы обидвох народів». До таких завдань Б.Осадчук зараховував створення осередку польської культури в Києві та осередку української культури у Варшаві, піднесення рангу дипломатичних представництв Польщі у Києві та Львові, відкриття українського посольства у Варшаві, охорона національних пам'яток та формування мішаної комісії для ревізії підручників історії [8].

Б.Осадчук високо оцінив підписаний рамковий польсько–український договір, вважаючи його соліднішим і кращим від польсько–німецького договору та більш конкретним у частині щодо національних меншин. Добре опрацьованим він вважав також розділ про взаємні консультації. Б.Осадчук висловлював надію на розширення військової співпраці між Україною і Польщею навіть у більших розмірах, ніж було зафіксовано у договорі. «У сумі це є рамковий договір, добре сконструйований, але у наступній черзі мають прийти похідні договори, конкретизуючи наші взаємні стосунки. Треба пам'ятати, що як завжди у таких договорах, все залежить від того, що буде впроваджено в життя. В кожному разі фундамент є дуже добрий».

Б.Осадчук позитивно оцінював польсько–українське зближення, яке почалося після отримання незалежності, особливо виділяючи співпрацю на урядовому рівні. Однак ці заходи склали тільки перший етап нормалізації і зближення. «Слід перейти до другого етапу розвитку широкої суспільної ініціативи у політичній, економічній і науковій галузях (...), поглиблення прикордонної, туристичної і спортивної співпраці. Ми повинні створити лобістські групи на різних адміністративних рівнях в окремих регіонах Польщі і України. З цією метою слід скликати регулярно неформальні зустрічі для перегляду недостатків і потреб співпраці та визначити шляхи і методи покращення кооперації». Найбільшою загрозою польсько–українському примиренню, «нашій спільній справі подолання всяких кордонів і бар'єрів між Польщею і Україною». Б.Осадчук вважав вимоги Європейської Комісії щодо ущільнення східних кордонів. Концентрацію зусиль щодо протидії цим факторам Б.Осадчук вважав першочерговим завданням прихильників польсько–української співпраці [10].

Важливим показником суспільного примирення стало проведення міжнародних польсько–українських конференцій. Б.Осадчук пропагував ідеї

польсько–українського примирення на багатьох форумах: від зборів Польсько–Українського товариства у Парижі до міжнародних наукових конференцій у Польщі та Україні [5,с.533]. За заслуги у справі польсько–українського примирення Б.Осадчук був відзначений нагородою ім. Яніни Лаврук зі Старицьких, нагородою дружби і співпраці «Kultury» (1984), Орденом Білого Орла (2001), нагородою ім. Є. Гедройця (2007). Довголітня діяльність Б.Осадчука сприяла досягненню польсько–українського примирення та встановленню відносин стратегічного партнерства [9].

Про Гедройця сам Осадчук висловлювався так: «Гедройць, ця дивна людина, котра поєднала тверду наполегливість своїх литовських предків із польською фантазією, є принаймні для мене, подібним феноменом, як Пілсудський, Цат-Мацкевич чи навіть Фелікс Дзержинський...Цей небагатословний у мові і листах поляк-литовець, який стоїть на сторожі всього підпаризького фільварку свободи діяв не сам. Звісно, це він був і є організатором, архітектором і дозорцес усього. Та без стовпа незалежної польської публіцистики- Меєрошевського, без вірного друга української справи- Лободовського, без мудреця зі східних питань- Гостовця-Стемповського, без вічно молодого оптиміста й романтика- Чапського, без Герлінга Грудзинського, який прямує раціонально, але в основі своїй тією самою лінією, і, мабуть без залучених до співпраці таких українських письменників, як Кошелівець, Лавріненко, Левицький, Шерех- перехід від діалогу до формулювання спільних цілей не дав би тих конкретних, результатів, яких довелося досягнути» [10,с.139].

Одним з найважливіших контактів, котрим Гедройць завдячував Осадчукові, було знайомство з советологом Борисом Левицьким (1915-1984) та істориком Іваном Лисяком-Рудницьким (1919-1984). Перша зустріч редактора паризької «Культури» з Левицьким відбулась у 1950 році, відразу після берлінського Конгресу свободи культури, й започаткувала багаторічну співпрацюукраїнця з паризьким часописом. На сторінках «Культури» Левицьким публікував, насамперед, свої аналітичні статті про ситуацію в Советському Союзі і був одним з найцінніших авторів «Культури». Советологічну аналітику Левицького Гедройць вважав такою істотною, що наважився попри постійні фінансові проблеми, на видання двох праць українського советолога польською мовою: 1965 року в Літературному інституті вийшла книжка «Терор і революція», а 1966 року- «Національна політика ССРСР у добу Хрущова» [3,с.22].

Іван Лисяк-Рудницький походив з дуже відомої галицької родини. Його батько, Павло Лисяк був депутатом Сейму Другої Речі Посполитої, а мати, Мілена Рудницька, знана жіноча діячка, протягом багатьох років головувала в Союзі українок і також була депутаткою Сейму. Освіту Іван розпочав 1937 року в Університеті Яна Казимира у Львові. На той час напруга між польською і українською молоддю була звичайною річчю. Майбутній історик став 1938 року жертвою погрому, що його в університеті влаштували бойові загони польської націоналістичної молоді. Проте, попри цей сумний досвід, Лисяк-Рудницький, до кінця свого життя залишиться прихильником польсько-українського порозуміння. Після вибуху Другої світової війни він разом з матір'ю до Кракова, а в літку 1940 року вирушив на Берлін. 1951 року Лисяк емігрував до Сполучених Штатів [6, с.19-20].

Іван Лисяк-Рудницький, з яким Гедройць познайомився пізнього літа 1950 року в Парижі, посів в українській географії редактора «Культури» особливе місце, хоч і опублікував на шпальтах паризької «Культури» лише одну статтю. Хоча його вплив на українську лінію «Культури» був досить вагомий. Наприклад, за порадою Лисяка Гедройць замовив статтю, яка руйнувала популярний міф в 50-60 роках, що, начебто у придушенні Варшавського повстання брала участь українська дивізія. Він також звернув увагу редактора на потребу критичного аналізу національної політики Другої Речі Посполитої. За його ініціативи в Літературному інституті було видано добірку текстів про ситуацію в Україні в 50-60 роках, до того ж саме він порекомендував Івана Кошелівця (1907-1999) як редактора цієї книжки.

Наприкінці 50-х років у колі співпрацівників «Культури» - за рекомендацією Шереха-Шевельова з'явився Юрій Лавріненко (1905-1987). Лавріненко був літературним критиком, який розпочав свою кар'єру в період національного відродження 20-х років (належав до літературної групи «Плуг»). 1953 року його було заарештовано і відправлено в заслання, де він перебував до 1942 року. Перед наступом Червоної Армії 1944 року він виїхав до Австрії, звідки через три роки подався до Німеччини, а 1950 року емігрував до США.

Восени 1957 року під впливом подій 1956 року Гедойць вирішив видати антологію української літератури періоду національного відродження 20-х років, яка ввійшла в історію під назвою «Розстріляне відродження». Спочатку Гедройць звернувся впорядкувати таку книжку до Шереха-Шевельова, але той відмовився, порекомендувавши, саме Юрія Лавріненка. Спершу Гедройць скептично поставився до його кандидатури, але як показав

час, Лавріненко виявився чудовим редактором антології. Під його впливом антологія, спочатку досить скромно замуна до 300 сторінок, розрослася в майже на 1000 сторінок монументальну працю, до якої ввійшли всі важливі літературні тексти періоду «Розстріляного відродження». Гедройць у листі до Стемповського не приховував свого задоволення: «Надсилаю проспект української антології, якою я трохи горжуся, тим більше, що зробив я її всупереч усім». Антологія мала дуже великий розголос у колах української еміграції. Згодом у кишеньковому форматі, що мало полегшити нелегальне доправлення в Україну- її перевидало українське еміграційне видавництво «Пролог». Досі антологія лишається одним із найважливіших джерел інформації про українське національне відродження 20-х років. Після її видання, попри заохочування Гедройця, тіснішої співпраці Лавріненка з «Культурою» не вдалося зберегти. У рік видання антології на шпальтах «Культури» ще вийшов есей «Література межових ситуацій». Есей був полемікою з «Поневолею розумом» Чеслава Мілоша. В 6-му числі «Культури» за 1981 рік з ініціативи Лавріненка було вміщено уривок з поеми Павла Тичини «Сковорода» під заголовком «Монолог Сковороди». Гедройць також доклав зусиль, аби в польському перекладі вийшли табірні спогади Лавріненка «Чорна пурга».

Іван Кошелівець (1907-1999)- публіцист, перекладач і літературний критик, належав до найважливіших постатей українського еміграційного інтелектуального життя. Він походив із Східної України (Чернігівськ область), у Советській Україні встиг здобути високу освіту, але вже в 1941 році опинився в Німеччині. Співпраця з «Культурою» мала декілька стадій. Розпочалася вона ще в той період, коли Кошелівець вперше обійняв посаду редактора «Сучасності». Плодом такої співпраці стала публікація на шпальтах «Сучасності» перекладу «Цвинтарів» Марека Гласка (за порадою Гедройця). Проте найгрунтовнішим проектом, який реалізував Кошелівець для Літературного інституту, була антологія «Україна 1956-1958». Автором ідеї книжки був Лисяк- Рудницький. Напротивагу «Розстріляному відродженню», ця антологія з'явилася за рекордно короткий час, лише за кілька місяців, і була призначена для польського читача. Хоча вона й не викликала такого резонансу, як антологія Лавріненка, проте виявилася дуже важливим етапом в українській освіті польських читачів.

Інакше виглядали стосунки між редактором «Культури» та Іваном Кедриним-Рудницьким (1896-1995). Кедрин був одним із тих учасників українського громадського життя, кого Гедройць знав ще до війни. 1939 року

Кедрин утік від советської окупації до Кракова. З 1944 року він перебував в Австрії, де після закінчення Другої світової війни очолив Українське центральне допомогове об'єднання. 1949 року Кедрин емігрував до Сполучених Штатів, де спочатку працював на заводі. Лише в 1953 році він отримав посаду в редакції найбільшої української газети в США- «Свободи»,- де працював до 1973 року. Сам Кедрин налагодив контакт із Гедройцем в 1952 році, але після кількох листів кореспонденція припинилася аж до 1976 року, а 1979 року остаточно обірвалася. Кедрин опублікував в «Культурі» лише одну статтю [6, с.25].

Іншим довоєнним знайомим Гедройця був видатний поет Євген Маланюк (1897-1968). Маланюк, сотник в армії Петлюри, після підписання Ризького договору був інтернований в таборах у Стшалкові та Щипйорні. 1923 року він виїхав до Чехословаччини. Маланюк був неформальним лідером так званої Празької групи поетів. 1929 року він прибув до Польщі, де разом із Юрієм Липою заснував літературно-художню групу «Танк». Водночас він мав дуже добрі зв'язки в польському літературно-художньому середовищі. Особливо близькі стосунки він мав зі Станіславом Стемповським, якого пізніше назве своїм «батьком». По війні він жив у Німеччині, а 1949 року, як і багато інших українських інтелігентів, емігрував до Сполучених Штатів.

Маланюк, як і Леонід Мосендз, був одним із перших українців, з якими редакторіві «Культури» вдалося налагодити контакт. Есей Маланюка «Народ у мандрівці» був серед перших текстів на українську тематику. Тіснішої співпраці не вдалося, на заваді стали насамперед, побутові причини. І все таки ще до виїзду з Європи Маланюк надіслав у Мезон-Ляфіт сторінки із записника, які були опубліковані в перекладі Юзефа Лободовського, а після смерті Станіслава Стемповського надрукував спогади про нього. І хоча після виїзду до США листування ставало дедалі рідшим, він лишався одним із найчастіше публікованих в 50-х роках на сторінках «Культури» українських поетів. Поезії Маланюка були опубліковані більше ніж в чотирьох виданнях «Культури».

На початку 1950-х років Гедройць намагався залучити до співпраці видатних українських письменників, які залишалися в еміграції: народженого на Волині Уласа Самчука (1905-1987) та Івана Багряного (1906-1963), який походив із Сумщини. Самчук пристаючи на пропозицію редактора про співпрацю та «вважаючи за честь», надіслав для публікації в «Культурі» уривки свого роману «Темнота», які, із нез'ясованих причин так і

не були опубліковані. Так чи інакше Гедройць був вельми втішений налагодженням контакту з українським письменником: «Я отримав ваш лист і дуже зрадів установленню контакту. Ще до війни, редагуючи «Бунт млодих» і «Політику», я був шанувальником Вашого таланту і прекрасної книги «Волинь», яку переклав мій друг і співробітник Голендер. Я натрапив на вашу книгу 1943 року, і для мене це було однією з найприємніших подій під час війни».

Особливо значущим для розширення українського кола «Культури» мав 1952 рік. У кожному числі «Культури» за цей рік з'являлися матеріали, присвячені українській проблематиці або польсько-українським взаєминам, зокрема, таким важливим і суперечливим темам, як кордони, роль українців у Варшавському повстанні, історія девізії СС «Галичина. Того ж року редакція вирішила звернутися до українських видавництв і письменників із проханням, аби ті надсилали видавничі новинки: «Редакція «Культури» збирається систематично обговорювати українські питання, а також польсько-українські взаємини. Для цього потрібні матеріали: книги та часописи. Ми отримуємо їх багато, але не всі. Тому звертаємося до українських видавництв та письменників із проханням систематично надсилати нам усі праці та друковані матеріали, які виходять у двох примірниках».

В українському листуванні Гедройця знаходимо підтвердження, що це заклик було почуто. Тоді «Культурі» почали надсилати свої видання такі видавництва і редакції як «Пролог», «Україні і світ», «Пороги», «Ми і світ», «Українська думка», «Державницька думка»[6, с.23-25].

Отже, як ми можемо спостерігати плеяда українських представників, а також охочих до співпраці з паризькою «Культурою» була досить значною. Гедройць і його часопис чимало зробили для популяризації української літератури, різні публікації змінили уявлення поляків про українську культуру, дали можливість побачити в ній споріднене обличчя. На зламі 40-50 х років, після трагічних подій в історії польського та українського народів (Волинська трагедія 1943 року, польсько-українська війна за Галичину 1918 року) було небагато охочих до діалогу. Саме до діалогу, а не взаємних звинувачень. «Культура» разом зі своїми статтями боролася з антиукраїнськими стереотипами.

Якби не було цілеспрямованої редакційної політики, завдяки якій і польська, і українська еліти, дозріли до розмови про важку спадщину історії, розуміючи, що без неї неможливе справжнє порозуміння та реальна

співпраця. Небайдужість і нашої еліти, хоча й в еміграції, все це сприяло встановленню добрих взаємних відносин не лише на користь Україні, але й Польщі. Тому й не дивно, що саме Польща першою визнала незалежність України. Я впевнена, що велику роль в цьому зіграла гедройцівська «Культура», а також, наполеглива і завзята праця наших українських представників паризької «Культури».

Після смерті Є. Гедройця 2000 р. Іван Дзюба написав: «Беручи до уваги, що вихідним пунктом у мисленні Єжи Гедройця була необхідність відійти від за давних взаємних претензій та антагонізмів, піти на розумні компроміси в ім'я спільного добросусідського майбутнього, наражався він на глухий або голосний спротив консервативних відгалужень кожної діаспори. Можна лише уявляти собі, скільки гіркоти й душевного болю коштувало це Гедройцю та його співпрацівникам. Однак не занехав він зусиль для досягнення порозуміння – і це виявилось недаремним. Особливе значення для Єжи Гедройця мало польсько-українське порозуміння, яке він вважав основою стабільності й розвитку усєї Центрально-Східної Європи».

Джерела та література

1. Марія Сеніч. Погляди Єжи Гедройця на польсько-українське примирення./ Сеніч М.// Проблеми слов'язознавства. – №59. – 2010. – С.236-242.
2. Астаф'єв О. Єжи Гедройць та українська еміграція: знаки взаєморозуміння, ідентичності й культурно-політичної стратегії./О.Астаф'єв//Київські полоністичні студії. – 2009. – С.349-358.
3. Б.Бердиховська. Україна в житті Єжи Гедройця та на шпальтах паризької «Культури»./ Видання підготувала Б.Бердиховська // Простір свободи. Україна на шпальтах паризької “Культури”. – К.:Критика, 2005.- 527 С.
4. Гнатюк О. Польсько-український діалог: часопис Kultura та його спадщина (до сторіччя Єжи Гедройця). – Л.:Центр гуманітарних досліджень; К.:Смолоскип, 2007.– 67С.(«Університетські діалоги» №1).
5. Генік М.А. Польсько-українське примирення у політичній діяльності Богдана Осадчука./ М.А. Генік // Гілея. – Спецвипуск. – 2011. – С. 529-535.
6. Єжи Гедройць та українська еміграція: листування 1950-1982 років./ упорядкув., передне слово і комент. Богуміли Бердиховської.- К.:Критика, 2008. – 752 С.
7. Осадчук Богдан [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://duh-i-litera.com/osadchuk-bohdan/>.
8. Лисяк Б. Що нового у наших сусідів поляків ?/ Б.Лисяк // Америка. – № 120.– 23.10.1990.
9. Біографія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://bohdanosadczuk.wordpress.com>
10. Осадчук Б. Україна, Польща, світ. – К.:Смолоскип, 2001. – 356 с.

В сообщении рассматривается деятельность важнейшего журнала восточноевропейской эмиграции на Западе "Kultura" в контексте связей с украинскими коллегами. Выясняется важное значение представителей-украинцев, которые работали с главным редактором этого журнала ЕжиГедройцем и их роль в налаживании польско-украинских связей.

Ключевые слова: Ежи Гедройц, "Kultura", журнал, польско-украинские отношения, украинская интеллигенция, Восточная Европа.

Annotation

The report describes the activities of the most important journal of Eastern European immigration in the West "Kultura" in the context of relations with the Ukrainian colleagues. It turns out the importance of Representatives Ukrainians, who worked with the editor of this magazine, Jerzy Giedroyc and their role in establishing the Polish-Ukrainian relations.

Key words: Jerzy Giedroyc, "Culture", Journal, the Polish-Ukrainian relations, Ukrainian intellectuals, Eastern Europe .

УДК 94 (477) "1880/1951" Винниченко В

**Дмитро Рященко
Людмила Пилипенко
(Київ)**

**ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО:
ПОЛІТИК, ПИСЬМЕННИК, ХУДОЖНИК**

В статті аналізується активна діяльність В.Винниченка як одного з провідників національно-визвольної революції 1917 – 1921 рр. в Україні. Розкривається різнобічність його творчої натури та реалізація духовного потенціалу в художній, публіцистичній творчості та малярстві.

Ключові слова: культурна спадщина, літературний процес, філософсько-етичне вчення, конкордизм.

В історії людства було мало особистостей, для котрих політика, література та малярство йшли б поряд. Україна має таку людину – це Володимир Винниченко.

Він посідає помітне місце в історії України. З його ім'ям пов'язані не лише надзвичайно яскраві, неповторно – самобутні сторінки національного літературного процесу. В.Винниченко виявився причетним до найважливіших політичних процесів перших десятиріч ХХ століття – створення і функціонування впливових національних політичних партій, піднесення національно-визвольної боротьби українців, вибуху Української революції (1917 – 1921 рр.), відродження нації і державності, реалізація ідеї соборництва. Перший голова першого національного уряду України – Генерального Секретаріату, один з керівників повстання проти гетьмана П.Скоропадського, глава Директорії УНР.